

МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЛЬЄФУ, ЇХНІЙ ВПЛИВ НА РОЗТАШУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ГІРСЬКОЛИЖНИХ КУРОРТІВ ЗАКАРПАТТЯ

Проаналізовано особливості розвитку гірськолижного туризму в межах Закарпаття. Здійснено оцінку впливу морфологічних особливостей рельєфу на вибір місць розташування гірськолижних туристичних комплексів. Виокремлено три групи гірськолижних курортів за туристичною ємністю.

Ключові слова: гірськолижний курорт, траси різного рівня складності, мікроформи рельєфу.

Вступ. Закарпаття охоплює невелику територію (12,8 тис.км²), де 80% площі займають гірські та 20% рівнинні ландшафти. В умовах зростаючої урбанізації населення великих міст України, зокрема: Києва, Харкова, Донецька, Дніпропетровська, Одеси, Львова, усе більше шукає можливості повноцінного відпочинку. У структурі внутрішнього туризму держави чітко простежуються два напрями руху туристів – до морських узбереж або в гірські території Українських Карпат та Криму. Аналіз статистичних даних станом на 1 січня 2011 року засвідчив, що Закарпатська область за кількістю туристів, охоплених внутрішнім туризмом в межах України, посідає 12 місце, їхня питома вага – 2,1%, що становить 39254 особи. Вона суттєво поступається Івано-Франківській області (26,8%; 501040 осіб), м. Києву (16,5%; 307477 осіб), АР Крим (8,7%; 162240 осіб) та іншим областям України. Щодо мети відвідування, то показники кількості туристів, які приїхали на Закарпаття з метою дозвілля та відпочинку, зменшилась упродовж 2000-2011 років з 27013 осіб (у 2000 році) до 20822 осіб (у 2011 році). Проте на 2,7% зросла кількість туристів, які за метою відвідування обрали спортивно-оздоровчий та спеціалізований туризм. На досліджуваній території чітко виділяються два пікові сезони – літній та зимовий. В останні роки відпочинок в горах набув значного розмаху. Серед пропозицій туристичних фірм поїздки на гірськолижні курорти Івано-Франківщини, Львівщини та Закарпаття в зимовий період стають дедалі популярнішими.

Актуальність. Розвитку гірськолижного туризму сприяє розширення співпраці в рамках Карпатського єврорегіону. Він об'єднує прикордонні території п'яти країн: Словаччини, Польщі, Румунії, Угорщини та України. У складі України цими територіями є Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська та Львівська області. Керівництво Закарпаття розуміє перспективу розвитку туризму на гірських територіях, тому продовжує здійснювати розробку договорів з членами асоціації, зокрема перетинання кордонів, спрощення процедури отримання віз у першу чергу туристами, які виявили бажання подорожувати. На сучасному етапі вже дві країни запровадили малий прикордонний рух – Угорщина та Словаччина. Такий формат співпраці збільшить рух туристичних потоків як у ближнє зарубіжжя, так і на досліджувану територію. Тому питання ефективного розвитку туристичної інфраструктури й водночас збереження унікальних ландшафтів вимагають різнопланових досліджень.

Постановка проблеми. В останні роки для Закарпаття стратегічним орієнтиром є туристично-рекреаційна сфера, адже область має великі різнопланові перспективи розвитку туризму відповідно до сезонності. Виділяємо чотири сезони туристичної активності:

- сезон «пік» – період, найбільш сприятливий для організації рекреаційної діяльності людей, що характеризується максимальною щільністю туристів і найбільш комфортними умовами для рекреації. На Закарпатті - це період різдвяно-новорічних свят узимку та цвітіння сакур навесні;
- сезон «високий» – період найбільшої ділової активності на туристичному ринку, час дії найбільш високих тарифів на туристський продукт і послуги. Для Закарпаття – це січень-лютий для гірськолижних зон та липень-серпень для бальнеологічних закладів;

• сезон «низький» – сезон зниження ділової активності на туристичному ринку, для якого характерні найнижчі ціни на туристський продукт і послуги. Для цієї території - це квітень та вересень;

• сезон «мертвий» – період, максимально несприятливий для організації рекреаційної діяльності (наприклад, дискомфортні погодні умови). У Закарпатті - це березень та листопад [5].

Гірськолижний відпочинок є осередком зростання кількості відпочивальників та посилення рекреаційних навантажень на рельєф гірськолижних курортів Закарпаття. Їхнє розташування пов'язане з особливостями рельєфу. Тому *метою* роботи є оцінка впливу морфологічних особливостей рельєфу на вибір місць розташування гірськолижних туристичних комплексів.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі досліджень, які пов'язані з проблематикою гірськолижного відпочинку як однієї з форм рекреаційних занять на території Закарпаття, з огляду впливу особливостей рельєфу на розміщення гірськолижних курортів набагато менше, ніж праць, присвячених розвитку туристично-рекреаційних комплексів Карпатського регіону. Більшість науковців (Р.М. Лозинський, Ю.В. Зінко, М.Й. Рутинський) досліджували порушену проблематику в межах Львівської області. Так, І. Гнатяк [12] у своїй праці висвітлив питання морфодинаміки снігового покриву і поверхні рельєфу на гірськолижних трасах Сколівських Бескид. О. Клапчук [4] розкрила питання сучасного стану та перспектив розвитку гірськолижного туризму у Львівській області, Ф. Шандор [5] виділив основні підвиди спортивного туризму та можливості його поєднання з лікувально-оздоровчим у термальних купелях Берегова і Косина просто неба. Також повно розкриті питання туристичних ресурсів України у праці М. Рутинського «Географія туризму в Україні» в межах Закарпаття. Дослідження гірськолижного туризму як однієї із найбільш популярних зимових видів туризму краю є першочерговим і малодослідженим.

Лижний туризм України сформувався ще в 50-х роках ХХ століття, коли виникли перші осередки (секції) лижного туризму. Найбільшого свого розвитку й масовості в Україні він досягнув на початку 90-х років, коли у спортивні лижні походи щорічно ходило кілька тисяч чоловік, а комісії з лижного туризму існували практично при всіх обласних федераціях туризму. Щодо Закарпаття важливо наголосити, що названий вид туризму почав розвиватися ще за часів Австро-Угорщини та Чехо-Словацької Республіки. На території сучасного Закарпаття існує декілька найбільш популярних місць для гірськолижного відпочинку, це – Рахівський, Міжгірський, Воловецький, Великоберезнянський райони. Їхньому розвитку сприяють такі чинники: 1) значні площі гірського рельєфу; 2) кліматичні умови території; 3) часткова розвинутість інфраструктури.

Вважаємо, що гірськолижні курорти Закарпаття за туристичною ємністю можна поділити на три групи:

- 1) високогірні з ємністю туристів більше 1000 осіб/день;
- 2) середньогірні з ємністю туристів до 500 осіб/день;
- 3) низькогірні з ємністю туристів до 300 осіб/день.

До першої групи відносимо гірськолижні курорти Драгобрат, Кострино («Красія») та Подобовець з висотами більше, ніж 1000м над рівнем моря; до другої групи – Пилипець, Ізки, Жденієво з пересічними висотами 600 – 800м, а до третьої групи – Синяк, Шаян, Поляна - відносно «молоді» курорти, які недавно з'явилися на території Закарпаття.

З першої групи курортів перш за все виділяємо Драгобрат. Це найбільш високогірний гірськолижний курорт не тільки Закарпаття, але й України, розташований на висоті 1300-1700м над рівнем моря з перепадами висот близько 500м, крутістю схилів 30 – 45⁰. У рельєфі - це масив Свидовець, що належить до Полонинсько-Чорногірської геоморфологічної області та лежить у межах Рахівського адміністративно-територіального району. Підковоподібна форма гір Свидівця створює ідеальні умови для наявності сталого снігового покриву з листопада по травень. Його південно-східна частина є найвищою і фіксується вершиною Близниця (1883м). Загалом масив гір Стіг, Жандарм, Близниця є

потенційно перспективними ділянками розвитку гірськолижного туризму. Створена нами карта морфології схилів масштабу 1: 200 000 показує, що на масиві Свидовець переважають ввігнуті та ступінчасті схили. Поєднання ввігнутих схилів і горизонтальних поверхонь на макросхилах цього масиву дає можливість виокремити гірськолижні траси за складністю на схилах гори Стіг: одна синя траса – низького рівня складності, три чорні траси – високого рівня складності та п'ять червоних трас - середнього рівня складності, згідно з існуючою класифікацією такого типу трас [6]. Упорядковані трампліни для фрістайлу міжнародного класу.

Кострино («Красія») – гірськолижний курорт, розташований у Великоберезнянському районі у підніжжі гори Красія (1037м). Саме тут знаходиться найдовша гірськолижна траса в Україні довжиною 3,5км у межах Полонини Рівна, де показники вертикального розчленування рельєфу приурочені до північно-східних схилів і коливаються у межах 130м/км². Тривалість лижного сезону 60-70 днів. Переважають траси середнього рівня складності.

Подобовець – розташований на північному схилі Полонини Боржава, є частиною Полонинського хребта в підніжжі гори Великий Верх (1598м) Міжгірського району з перепадами висот більше, ніж 360м, протяжністю трас 1300м, крутістю схилів більше 45⁰. Це складні, фактично переважаючі спортивні траси для любителів екстремального відпочинку з випуклими схилами [6]. Крутість схилів такої місцевості великою мірою зумовлена вертикальним розчленуванням рельєфу, що добре відстежується під час порівняння та аналізу карт вертикального розчленування рельєфу та крутості схилів.

З другої групи гірськолижних курортів слід відзначити Пилипець, що розташований практично на кордоні Міжгірського та Воловецького районів. Гірські траси розташовані на північних схилах г. Гемба (1497м) та г. Жид Магура (1517м) з перепадом висот більше, ніж 400м, які оконтурюють Полонину Боржава. Загалом Полонинський хребет має характерну для Карпат асиметричну форму, тобто північно-західні схили є більш пологими й довгими у порівнянні з північно-східними. Ця закономірність досить добре простежується у розподілі вертикального розчленування рельєфу Полонини Боржава. Така особливість («складного») рельєфу дозволила облаштувати тут три види трас щодо складності – червоні, сині та три чорні.

Ізки – новий гірськолижний комплекс, що розташований неподалік від популярних курортів Подобовець і Пилипець. Його гірськолижні траси знаходяться на схилах г. Магура на висоті 600м над рівнем моря, перепад висот 250м, з неї можна на лижах переїхати до гірськолижного курорту Боржавські полонини (с. Пилипець). Рельєф цього масиву - легкої й середньої складності, тобто зелені й сині траси [8].

Жденієво – новий гірськолижний курорт у західній частині Українських Карпат біля підніжжя головного Бескидського хребта на висоті 542м неподалік гори Пікуй (1405м) з однією гірськолижною трасою [9].

Курорти третьої групи – Синяк (Мукачівський район), Шаян (Хустський район), Поляна (Свалявський район) – повноцінними гірськолижними курортами назвати складно, оскільки траси знаходяться на висотах 200-400м над рівнем моря, щорічно відчувається брак снігу, вони не мають системи штучного засніження і знаходяться в первинному стані упорядкування. Проте територіально розташовані в межах відомих однойменних курортів, де на перший план виходить лікувально-оздоровчий туризм з можливим (відповідно до кліматичних умов) початковим і середнім рівнем катання на лижах та сноубордах [8]. Названі курорти розташовані в межах низькогірного рельєфу Закарпатських передгір'їв з мінімальними значеннями 10-16 м/км² та випуклими схилами крутістю 3-5⁰.

Важливою є оцінка поверхонь взаємодії снігового, ґрунтового-рослинного покриву та рельєфу з гірськолижним обладнанням, дослідження мікроформ рельєфу, які виникають унаслідок експлуатації або кліматичних змін снігового покриву на гірськолижних трасах досліджуваної території. Стійкий сніговий покрив як об'єкт використання на гірськолижних трасах утворюється щорічно. Значна його товщина (60-70см) є сприятливою для

експлуатації, а незначна (малосніжність – 30см) призводить до деградації ґрунтово-рослинного покриву в межах туристичної діяльності трас.

На зменшення снігового покриву на досліджуваній території впливають два чинники: 1) коливання температури повітря, що сприяє кліматичним змінам снігового покриву: відлиги – під їх впливом сніговий покрив протягом зими може руйнуватись 2-4 рази; сніготанення, як правило, триває 2-3 тижні; 2) експлуатаційні зміни снігового покриву – швидка зміна за товщиною та конфігурацією окремих ділянок траси та перерозподіл снігового покриву внаслідок гірськолижної діяльності. Фактично значний вплив туристів і рекреантів на гірськолижні траси спричиняє суттєві зміни ґрунтово-рослинного покриву [2,3].

Доцільним є виділення впливу різних видів діяльності на рельєф гірськолижних трас Закарпаття в період міжсезоння та гірськолижний сезон. Міжсезоння – це період використання трас, які пов'язані з їх облаштуванням (розширення, викорчування дерев та кущів, вирівнювання горбів, нерівностей), що супроводжується утворенням терас та мікроформ рельєфу. Улітку така територія зазнає впливу людини та тварин (пішохідні, пішохідно-транспортні екскурсії, випасання та витоштування худобою рослинного покриву, знищення ґрунтового тощо). Гірськолижний сезон триває до трьох місяців, і тут переважає гірськолижна діяльність з різним ступенем ураження рельєфу на різних ділянках схилів. Пошкодження поверхонь рельєфу видовжені за напрямом руху лижників. При перетині антропогеннозмінених вихідних форм рельєфу (стежка, надільна траса) ураження зазнають бровки схилів та розвиваються ерозійні борозди тощо. Очевидно, з роками профілі траси будуть змінюватись залежно від експлуатаційної величини туристичної ємності.

Висновки. Зростання популярності на гірськолижний спорт та відпочинок, вигідне транскордонне розташування Закарпаття забезпечуватимуть зростання кількості відпочивальників та посилення антропогенних навантажень на рельєф гірськолижних курортів краю. Найбільш перспективними та економічно доцільними в зазначеному плані є курорти Рахівського, Міжгірського, Воловецького та Великоберезнянського районів. Виділення на досліджуваній території трьох груп гірськолижних курортів за туристичною ємністю є прямо пропорційною їхньому антропогенному впливу, відповідно від найбільшого (перша група) до найменшого (третья група). Важливими проблемами експлуатації гірськолижних трас є: 1) технічні стандарти облаштування схилів трас на гірськолижних курортах не відповідають сучасним вимогам; 2) часто на схилах встановлюють б/у канатні дороги, що викликає занепокоєння щодо їхньої безпеки [7]; 3) надмірна кількість туристів і рекреантів у вихідні дні; 4) діяльність гірськолижних трас у період надмірного сніготанення призводить до знищення ґрунтового покриву й утворення на схилових елементах антропогенно-гравітаційних мікроформ рельєфу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гнатяк І.С. Динаміка снігового покриву і поверхні рельєфу на гірськолижних трасах Сколівських Бескид. //Наукові записки Тернопільського педуніверситету. Серія: географія. Випуск №3(7). Тернопіль, 2004. - С.129 – 135.
2. Гнатяк І.С. Стан та проблеми функціонування гірськолижних трас в природних комплексах Українських Карпат //Наукові записки Тернопільського педуніверситету. Серія: географія. - Тернопіль. - №2. –Ч.1. -2004. - С.262 – 265.
3. Зінько Ю.В., Гнатик І.С. Рекреаційна оцінка рельєфу та його трансформації в Українських Карпатах //Сучасні проблеми і тенденції розвитку географічної науки: Матеріали міжн. конф. до 120-річчя географії у Львівському університеті (24-26 вересня 2003р.). – Львів: видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, - 2003. -413с.
4. Клапчук О. Гірськолижний туризм у Львівській області: сучасний стан та перспективи розвитку. – Наукові записки. Серія: географія. Випуск №4(7). Тернопіль, 2009. - С.123 - 129.
5. Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: Навч. Посібник. – К., 2011. – 334С.
6. Перспективи розвитку туризму екстремалів. – К.: Дніпро. - 2007 р. – 188 с.
7. Правила безпеки з улаштування безпечної експлуатації та утримання гірськолижних трас. Наказ МНС України від 07.12.2011р.

8. Стратегія розвитку туристичної індустрії та активних видів туризму. – К., 2000. – 142 с.
9. <http://carpathia.gov.ua/ua/news/detail/1808.htm>

Рецензент: Мельник А.В., канд. геогр. наук, с.н.с.

к.геогр.н., доц. **Габчак Н.Ф.**

**МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЛЬЕФА, ИХ ВЛИЯНИЕ НА
РАСПОЛОЖЕНИЕ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ГОРНОЛЫЖНЫХ КУОРТОВ
ЗАКАРПАТЬЯ**

Проанализированы особенности развития горнолыжного туризма в пределах Закарпатья. Проведена оценка влияния морфологических особенностей рельефа на выбор мест расположения горнолыжных туристических комплексов. Выделены три группы горнолыжных курортов соответственно туристической емкости.

Ключевые слова: горнолыжный курорт, трассы разного уровня сложности, микроформы рельефа.

N. Habchak

**MORPHOLOGICAL FEATURES OF THE RELIEF, THEIR IMPACT ON THE LOCATION AND
OPERATION OF SKI RESORTS IN TRANSCARPATHIA**

The features of ski tourism development within Transcarpathia were analyzed. The influence of morphological features of the relief on the choice of ski tourist complexes location was assessed. Three groups of ski resorts according to their tourism capacity were identified.

*Keywords: ski resort, ski trails of different levels of complexity, microforms of relief.
Habchak @ mail. ru*